

ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВУ ВІНАГОРОДУ ЗА ВИКОРИСТАННЯ ОБ'ЄКТІВ АВТОРСЬКОГО ПРАВА АБО СУМІЖНИХ ПРАВ

LEGAL NATURE AND SPECIFICS OF THE EXERCISE OF THE RIGHT TO FAIR REMUNERATION FOR THE USE OF COPYRIGHTED WORKS OR RELATED RIGHTS OBJECTS

Яркіна Н.С., к.ю.н., доцент,
доцентка кафедри цивільного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Спеціальне законодавство в сфері авторського права використовує поняття «справедлива винагорода» в певному вузькому значенні. Ним позначається спеціальний вид винагороди, яка сплачується у визначених законом випадках. Застосування цього терміну є усталеним на міжнародному рівні, оскільки міжнародні конвенції передбачають сплату справедливої винагороди (компенсації) за певні способи використання об'єктів. Після змін у законодавстві України право на справедливую винагороду за використання твору передбачено окремою статтею Цивільного кодексу України. Закон України «Про авторське право і суміжні права» значно розширив застосування цього терміну. На основі аналізу останніх новел українського законодавства, а також зарубіжного досвіду регулювання відповідних відносин в статті пропонується дослідження правової природи права на справедливую винагороду, виокремлюються його сутнісні ознаки, описується специфіка його здійснення. Стверджується, що право на справедливую винагороду має недоговірну природу. Воно надається володільцю виключних майнових прав, але не належить до категорії виключних прав. Обов'язок виплати справедливої винагороди встановлюється для тих сфер використання, в яких правоволодільцю важко або неможливо проконтролювати обсяги використання. В таких випадках гарантії дотримання його майнових інтересів забезпечуються законодавчим шляхом. Право на справедливую винагороду є обмежено оборотоздатним. Специфіка його здійснення полягає в тому, що воно може бути реалізоване автономно від інших майнових авторських чи суміжних прав; може здійснюватися спільно декількома особами; порядок розрахунку та сплати регулюється не договором з правоволодільцем, а нормативними положеннями. Уточненого регулювання потребує питання щодо можливості спадкування права на справедливую винагороду за заповітом.

Теоретичне дослідження цієї правової категорії дає підстави для висновків про непослідовність у правовому регулюванні, неузгодженість різних національних нормативних актів, наявність прогалів у чинному законодавстві. Проблемні питання, а також пропозиції щодо їхнього вирішення предстали в рамках цієї статті.

Ключові слова: авторське право, суміжні права, твір, виконання, фонограма, відеограма, обмеження виключних прав, право на справедливую винагороду.

The specialized legislation in the field of copyright law uses the term "fair remuneration" in a specific and narrow sense. It refers to a particular type of compensation that is paid in cases defined by law. The use of this term is well-established at the international level, as international conventions mandate the payment of fair remuneration (compensation) for certain uses of copyrighted works. Following amendments to Ukrainian legislation, the right to fair remuneration for the use of a work is provided for in a separate article of the Civil Code of Ukraine. The Law of Ukraine "On Copyright and Related Rights" has significantly expanded the application of this term. Based on an analysis of the latest developments in Ukrainian legislation, as well as foreign regulatory experience, this article offers an explorative of the legal nature of the right to fair remuneration, identifies its essential characteristics, and describes the specifics of its implementation. It is argued that the right to fair remuneration has a non-contractual nature. It is granted to the holder of exclusive property rights, but it does not belong to the category of exclusive rights. The obligation to pay fair remuneration is established for those areas of use where it is difficult or impossible for the rights holder to monitor the extent of use. In such cases, the protection of the rights holder's property interests is ensured by legislative means. The right to fair remuneration is of limited transferability. The specificity of its implementation lies in the fact that it can be exercised independently of other property copyright or related rights; it can be exercised jointly by several persons; and the procedure for calculation and payment is regulated not by an agreement with the rights holder, but by regulatory provisions. The issue of the possibility of inheriting the right to fair remuneration under a will requires further clarification in the regulations.

Theoretical research on this legal category leads to conclusions about inconsistencies in legal regulation, discrepancies between various national legal acts, and gaps in the current legislation. The problematic issues and proposals for their resolution are presented in this article.

Key words: copyright, related rights, work, performance, phonogram, videogram, limitations on exclusive rights, right to fair remuneration.

Постановка проблеми. Категорії «справедливість», «справедливий» нерідко використовуються в юридичних текстах і законодавчих нормах, хоча не мають нормативного визначення. Як відзначають науковці, поняття справедливості є багатограним і досліджується не тільки як соціально-політичне, моральне, правове явище, а й як почуття, оцінка, норма, принцип, ідеал. Цей термін має чимало значень: неупередженість дій та суджень; чесне визнання за будь-ким правоти та гідності; виплата належного на законних і чесних підставах; відповідність людських стосунків, учинків загальноприйнятим моральним і правовим нормам [1, с. 88]. В цивільному праві оцінка терміну «справедливість» відбувається через призму розуміння принципу справедливості, добросовісності і розумності, закріпленого у ст. 3 Цивільного Кодексу України [2]. Відповідно засади справедливості є основою для здійснення правосуддя, дають підстави для розширення свободи суддівського розсуду при вирішенні

спору, забезпечують баланс приватних і суспільних інтересів. Спеціальне законодавство в сфері авторського права використовує термін «справедливий» в певному вузькому значенні. Закон України «Про авторське право і суміжні права» [3] регулює право на «справедливую винагороду», маючи на увазі спеціальний вид винагороди, який сплачується у визначених законом випадках та який відрізняється від винагороди, що встановлюється у договорі між суб'єктом авторських (або суміжних) прав та його контрагентом – набувачем прав або ліцензіатом. Безумовно, існування термінів «справедлива винагорода» та «винагорода» не означає, що остання, яка встановлена договором, не є справедливою з точки зору відповідності між її розміром і цінністю прав. Разом із тим, традиції авторсько-правового регулювання свідчать про те, що під терміном «справедлива винагорода» розуміються цілком конкретні випадки її виплати, а також специфіка здійснення права на її отримання. Міжнародні конвенції передбачають сплату

справедливої винагороди (компенсації) за певні способи використання, а також пропонують країнам – учасникам врегулювати відповідні питання в національних законах. Зокрема, ст. 12 Міжнародної конвенції про охорону інтересів виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення [4] передбачає виплату справедливої винагороди виконавцям та виробникам фонограм у випадках, якщо фонограма, яка була опублікована в комерційних цілях, або відтворення такої фонограми використовується безпосередньо для телерадіопередачі або для будь-якого публічного сповіщення. Аналогічні положення передбачені в ст. 15 Договору ВОІВ про виконання і фонограми [5] щодо права виконавців та виробників фонограм на одноразову справедливу винагороду за пряме або непряме використання фонограм, опублікованих з комерційною метою, для ефірного мовлення або будь-якого сповіщення для загального відома. У ст. 14 Угоди TRIPS [6] згадується система справедливої компенсації власникам прав за прокат фонограм, яка може бути встановлена в країнах-членах. Договір ВОІВ про авторське право [7] допускає регулювання національними законами системи справедливої компенсації авторам за прокат примірників їхніх творів, втілених у фонограмах, за умови, що це не завдає суттєвої шкоди виключному праву авторів на відтворення. При цьому слід відмітити, що визначення поняття «справедлива винагорода» вказаними актами не передбачається.

Після останніх змін у законодавстві України, які відбулися внаслідок прийняття Закону України «Про авторське право і суміжні права» від 01 грудня 2022 р. [3], в Цивільному Кодексі України з'явилась окрема стаття з назвою «Право на справедливу винагороду за використання твору» [2, ст. 445], а у згадуваному законі значно розширено використання цього терміну. Зауважимо, що законодавство в сфері авторського права використовує ознаку «справедливий» також в іншому контексті, встановлюючи, наприклад, норми про справедливе представлення інтересів різних категорій правовласників в організаціях колективного управління (ОКУ), про справедливі засади побудови відносин між цими організаціями та користувачами, про справедливий розподіл зібраних ОКУ доходів від прав тощо [8]. В літературі словосполучення «справедлива винагорода» також використовується в сенсі належної, розумної, еквівалентної, заслуженої винагороди. Отже в правовій сфері можливий різний контекст використання зазначеної характеристики. Тому є необхідність дослідити спеціальну юридичну категорію «справедлива винагорода», яка сплачується за використання об'єктів авторського права чи суміжних прав.

Метою статті є визначення правової природи права на справедливу винагороду, його сутнісних ознак, окреслення засад його здійснення. Це дослідження проведене на основі аналізу положень українського законодавства, а також зарубіжного досвіду регулювання відповідних відносин. Теоретичні висновки дають підстави для виявлення непослідовності у правовому регулюванні, неузгодженості нормативних актів, прогалин у чинному законодавстві.

Стан дослідження. Наукові праці в означеній сфері до прийняття нового закону України «Про авторське право і суміжні права» [3] ґрунтувалися на аналізі регулювання справедливої винагороди в міжнародних правових актах та актах ЄС, зокрема С.К. Ступак та О.В. Жувака висловлювали аргументи проти введення до українського законодавства цього додаткового поняття [9, с. 166–168]. Після оновлення українського законодавства справедлива винагорода як окрема категорія розглядалася науковцями в контексті оцінки якості і перспектив законодавчих новел. Так, С.О. Бутнік-Сіверський акцентував увагу на недоліках правового регулювання, відсутності чіткого переліку випадків застосування цього права, проблемах в механізмі його реалізації, неузгодженості в термінології, яка використовується в спеціальному законодавстві.

Науковець відносить це право до специфічних авторських прав, а через недостатню урегульованість вважає його дискусійним і декларативним [10, с. 95–100].

Частина публікацій, які стосуються питання виплати справедливої винагороди, присвячені окремим підставам її одержання. Так в роботах О. Штефан [11], Г. Андрощука [12], О. Верейці [13] аналізується економічна та правова природа права слідування на художні твори, особливості його реалізації, зміни у національних підходах його регулювання, традиції регулювання в актах ЄС, вказується на особливу правову природу. Л. Майданик [14] досліджує проблематику механізму виплати справедливої винагороди за приватне копіювання та визначення критеріїв для розрахунку її розміру.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до чинного законодавства право на справедливу винагороду виникає на підставах, визначених Законом України «Про авторське право і суміжні права» [3] та Законом України «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав» [8]. Автор, виконавець, виробник фонограми чи відеограми мають право на справедливу винагороду лише за відповідні способи використання твору, виконання, фонограми чи відеограми. До таких способів належать наступні: прокат запису твору [3, ч. 6 ст. 12]; приватне копіювання творів, зафіксованих у фонограмах, відеограмах, а також аудіовізуальних творів, яке здійснюється без дозволу суб'єктів авторського права [3, ч. 2 ст. 28]; репродуційне відтворення творів без дозволу суб'єктів авторського права виключно в особистих цілях або для кола сім'ї [3, ч. 3 ст. 28]; продаж оригіналу художнього твору (твору графічного чи пластичного мистецтва), оригіналу рукопису літературного або музичного твору, якщо він є наступним за продажем оригіналу, здійсненим автором (право слідування) [3, ч. 1 ст. 30]; використання службового виконання, службової фонограми, службової відеограми [3, ч. 6 ст. 36]; вільне (без дозволу суб'єкта суміжних прав) використання виконання, зафіксованого у фонограмах чи відеограмах, способами публічного виконання чи публічного сповіщення фонограми; публічного демонстрування чи публічного сповіщення відеограми [3, ч. 3 ст. 38]; вільне (без дозволу суб'єкта суміжних прав) використання фонограми способами її публічного виконання чи публічного сповіщення [3, ч. 3 ст. 39]; вільне (без дозволу суб'єкта суміжних прав) використання відеограми способами публічного демонстрування чи публічного сповіщення [3, ч. 3 ст. 40].

Більшість з передбачених законом підстав виплати справедливої винагороди стосується випадків обмеження виключного майнового права. Сутність обмеження полягає в тому, що правоволоділець позбавляється можливості надавати дозвіл чи забороняти певні способи використання, які конкретизовані визначеними законом межами і метою. Отже таке використання стає вільним для користувачів, забезпечуючи широкий доступ до нього. Відповідні обмеження (тобто випадки вільного використання) встановлені з метою задоволення інтересів суспільства. Водночас законодавець, виходячи з принципу справедливого винагородження правоволодільца за використання результатів його інтелектуальної діяльності, встановлює на законодавчому рівні обов'язок користувачів сплачувати справедливу винагороду на умовах і в порядку, врегульованому імперативним шляхом. Тому справедлива винагорода іноді описується як взаємовигідна «угода», за якою автор отримує гідну винагороду за свою творчість, а суспільство – цілком законний доступ до культурних цінностей [15].

Таким чином, право на одержання справедливої винагороди має недоговірну природу і виникає на підставі закону. Відповідно це стосується і обов'язку таку винагороду сплачувати. Правоволоділець не обирає користувачів (платників винагороди), не укладає з ними дого-

вір, не контролює їхню кількість та використання ними об'єкту. Нормативно врегульований порядок виплати справедливої винагороди встановлюється для тих сфер використання, де самому правоволодільцю неможливо або важко проконтролювати обсяги використання, а саме у сферах приватного копіювання творів, в тому числі аудіовізуальних, репрографічного відтворення творів, публічного виконання та публічного сповіщення фонограм, публічного демонстрування та публічного сповіщення відеограм. Деякі науковці відзначали, що розмір винагороди, який встановлюється згідно з нормами закону, за своєю суттю відповідає поняттю «справедлива винагорода» [9, с. 167].

Оскільки право на справедливую винагороду належить володільцю виключних майнових прав, закономірно постає питання, чи є воно виключним за своїм характером. З цього приводу варто звернути увагу на рішення Суду ЄС у справі *Marco del Corso* (C-135/10), в якому суд підкреслив різний характер виключного права та права на справедливую винагороду. Порівнюючи виключне право дозволити чи заборонити використання об'єкту та право на справедливую винагороду, які передбачені Директивою Європейського Парламенту і Ради 2001/29/ЄС [16], Суд ЄС вказав на те, що перше право має превентивний характер і надає можливість суб'єкту втрутитися у діяльність потенційних користувачів, які планують здійснити використання, щоб заборонити таку діяльність. Друге має компенсаторний характер і не може здійснюватися до того, як користувач використає об'єкт [17, с. 176].

Окремою підставою для одержання справедливої винагороди є реалізація права слідування щодо оригіналу художнього твору, оригіналу рукопису літературного або музичного твору. Цей випадок не належить до категорії обмежень виключних прав (вільного використання), але схожим чином характеризується неможливістю автора контролювати (а значить заборонити) певну сферу використання твору, а саме продаж його оригіналу. Через тісний зв'язок вказаних творів з матеріальним носієм, в якому їх втілено (зафіксовано), відчуження останніх відбувається без погоджень із правоволодільцем. Власник матеріального носія розпоряджається речовим правом щодо нього, але при цьому чинні майнові права інтелектуальної власності в силу приписів ст. 10 Закону України «Про авторське право і суміжні права» залишаються за їхнім суб'єктом (автором чи його правонаступниками). Потреба у регулюванні права на справедливую винагороду у вигляді частки від вартості кожного наступного продажу оригіналів творів мистецтва, рукописів письменників і композиторів була визнана на міжнародному рівні шляхом внесення відповідних норм до Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів в процесі Брюсельського перегляду 1948 року [18, ст. 14 ter]. Такий підхід пов'язувався з необхідністю справедливо винагороджувати митців, які доволі часто вимушені дешево продавати свої роботи через складне матеріальне становище. Згодом, якщо такі роботи зростають у ціні, вони стають джерелом доходів посередників, які займаються їхньою торгівлею. Отже частка вартості оригіналу, сплаченої при його перепродажі через аукціони, галереї, салони, крамниці або іншим публічним способом спрямована на гарантування законодавцем отримання автором справедливої винагороди за використання результатів його інтелектуальної праці. Як зазначено у Директиві Європейського Парламенту і Ради 2001/84/ЄС від 27 вересня 2001 року [19], право слідування спрямоване на забезпечення авторам творів графічного і пластичного мистецтва участі в економічному успіху їхніх оригінальних творів мистецтва (п. 3 Преамбули). Отже у випадках, коли сам митець позбавлений можливості встановити і отримати винагороду в договірному порядку, гарантії дотримання його майнових інтересів встановлюються і забезпечуються законодавчим шляхом.

Втім, є у чинному законодавстві і дискусійні положення. Регулювання права на справедливую винагороду за прокат запису твору видається непослідовним з точки зору загальних характеристик і призначення цієї винагороди. У науковій літературі висловлювались зауваження щодо його недостатньої обґрунтованості [10, с. 99]. Аналізуючи положення закону приходимо до такого ж висновку, але маємо для цього власну аргументацію. Відповідно до ч. 6 ст. 12 Закону України «Про авторське право і суміжні права», у разі, якщо автор при здійсненні запису виконання надає згідно з договором дозвіл виробнику фонограми чи відеограми на відтворення їх примірників, вважається, якщо інше не зазначено в договорі, що автор надає цьому виробникові виключне право на прокат примірників запису твору. Таким чином, дозвіл на запис і відтворення твору презюмує (за відсутності інших домовленостей) дозвіл на прокат. Презумпція дозволу має на меті збалансувати інтереси автора та виробника, аби не створювати останньому зайвих перешкод в розповсюдженні тих примірників, кількість і мету використання яких попередньо було погоджено з автором. При цьому нелогічно, на наш погляд, видається норма про можливість автора отримувати «справедливую винагороду» за прокат. По-перше, ця винагорода є результатом реалізації виключного права дозволити або заборонити використання способом прокату. І хоча дозвіл презюмується законом, проте заборона можлива через скасування презумпції. По-друге, ця винагорода може бути складовою частиною домовленості про дозвіл на відтворення, а її розмір врегульований цим договором з урахуванням інтересів обох сторін. Відповідно регулювати виплату цієї винагороди законодавчим шляхом немає ані сенсу, ані економічної потреби. Зауважимо, що за введенням до закону справедливої винагороди за прокат мало б послідувати регулювання порядку її виплати, але воно відсутнє. Виходить, що це питання законодавець залишив на розсуд сторін, отже визначена таким чином винагорода матиме договірну природу, що, на нашу думку, суперечить характеристиці «справедливої винагороди» в сенсі спеціального регулювання.

Заперечення щодо використання терміну «справедлива винагорода» також викликають положення частини шостої ст. 36 Закону України «Про авторське право і суміжні права», відповідно до яких справедлива винагорода має сплачуватися за використання службового виконання, службової фонограми, службової відеограми. При цьому закон вказує на те, що вона може визначатися в договорі між суб'єктом суміжних прав та роботодавцем або організацією колективного управління. Але ж договірна винагорода є відмінною від «справедливої винагороди». Крім того, звертає на себе увагу той факт, що зазначена стаття закону в питаннях регулювання виникнення й здійснення майнових прав на службові виконання, фонограми та відеограми відсилає до статті 14 цього ж закону, яка стосується службових творів. Втім остання, регулюючи право працівника на винагороду за створення службового твору, не називає її «справедливою винагородою» і допускає її окреме визначення договором або включення до заробітної плати. Вважаємо, що застосування терміну «справедлива винагорода» у ст. 36 вказаного закону стосовно службових об'єктів суміжних прав є помилковим і не відповідає загальним рисам і призначенню цієї категорії в сфері авторсько-правового регулювання.

Характеризуючи підстави виникнення права на справедливую винагороду слід відзначити, що воно виникає лише у первинних суб'єктів майнових прав – автора [3, ст. 12], виконавця [3, ст. 38], виробника фонограми [3, ст. 39], виробника відеограми [3, ст. 40]. Це право зберігається у вказаних суб'єктів незалежно від відчуження інших майнових прав, переходить до спадкоємців [3, ст. 12, ст. 32; 2, ст. 445], але не може бути передане (відчужене) за договором [3, ст. 12; 2, ст. 445]; умови правочину про його передачу або видачу ліцензії щодо нього

є нікчемними [3, ст. 48]. Отже право на справедливу винагороду слід вважати обмежено оборотоздатним.

В науковій літературі висловлювалась думка про те, що неможливість відчуження права на справедливу винагороду та закріплення його за автором надає йому особистого характеру, властивого особистим немайновим правам, а тому це право має ознаки як майнових прав, так і особистих немайнових прав автора [10, с. 98]. Не погоджуючись з подібною характеристикою, зазначимо, що майновий інтерес суб'єкта права, який задовольняється в процесі його здійснення, слід вважати єдиним визначальним чинником для віднесення цього права до категорії майнових, а тому право на справедливу винагороду належить до майнових. Передбачена законом можливість його спадкування свідчить про оборотоздатність права, а неможливість відчужувати – про обмеженість такої оборотоздатності.

З огляду на зазначену обмеженість оборотоздатності виникає питання, чи може це право бути заповідане? Чіткої відповіді законодавство не містить. З одного боку, частина третя ст. 12 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [3], яка передбачає перехід права на справедливу винагороду до спадкоємців автора, не обмежує їх коло лише спадкоємцями за законом. З іншого, заповіт є розпорядженням особою своїм майном на випадок смерті, а та сама стаття 12 забороняє відчуження цього права. У статті, яка присвячена питанням спадкування майнових прав на твір [3, ст. 32], абзац третьої частини другої передбачає спільне виникнення авторських прав на твір у випадку, коли є наявність «кількох спадкоємців за заповітом, якщо в заповіті не визначено інший розподіл між спадкоємцями майнових прав на твір». Чи охоплюють вказані майнові права на твір право на справедливу винагороду? Оскільки останнє має майновий характер, можна припустити, що так. Проте абзац перший частини другої цієї ж статті, який визначає спадкування за законом, позначає окремо майнові права на твір та право на одержання справедливої винагороди, застосовуючи вислів «спадкування майнових прав на твір за законом ... у повному складі разом з правом на одержання передбаченої законом справедливої винагороди...». А от абзац третьої частини другої статті 32, де згадується спадкування за заповітом, подібного застереження не містить і вказує лише на майнові права. Чи означає це, що норма абзацу третьої частини другої ст. 32 [3] (про спільне виникнення прав у спадкоємців за заповітом) на справедливу винагороду не поширюється, відтак остання не може спадкуватися за заповітом? Нечіткість в наведеному регулюванні безумовно є його недоліком, адже породжує низку питань, зокрема, чи обмежено коло спадкоємців щодо права на справедливу винагороду; чи може воно спадкуватися окремо від інших майнових прав; чи буде воно спадкуватися за законом, якщо у заповіті вказано майнові права на твір? В аспекті цієї проблематики зазначимо, що нормативне формулювання «майнові права разом із правом на одержання справедливої винагороди» створює враження про застосований законодавцем підхід спадкування авторських прав «одним пакетом», тобто всіх майнових прав, включаючи право на справедливу винагороду. Тому видається, що у випадку спадкування цих прав за заповітом слід застосувати аналогію закону і виходити з того, що право на справедливу винагороду перейде тим спадкоємцям, які успадкують майнові права за заповітом, а окремого їх спадкування за законом не відбуватиметься. Втім, відповідне уточнення з цього питання має бути внесене у норму закону. Примітно, що європейська судово-практика вже стикнулася з проблематикою одержання спадкоємцями винагороди в порядку реалізації права слідування. Справа стосувалась прав на твори Сальвадора Далі, який визначив іспанську державу єдиним спадкоємцем своїх прав інтелектуальної власності, проте виплати, отримані від права слідування, успадкували спадкоємці за законом через те, що

положення Кодексу інтелектуальної власності Франції виключають можливість спадкування цього права за заповітом. Водночас Директива Європейського Парламенту і Ради 2001/84/ЄС від 27 вересня 2001 року [19] подібних обмежень не містить. Суд ЄС у справі 518/08 зазначив, що виходячи з цілей, які ставить перед собою Директива, державам-членам дозволено робити свій власний законодавчий вибір при визначенні категорій осіб, які можуть скористатися правом слідування після смерті автора художнього твору [20, п. 33]. Цей приклад свідчить про актуальність питання спадкування справедливої винагороди за заповітом, а регулювання цих відносин на національному рівні може бути різним, проте має бути чітким.

Законодавство України передбачає декілька положень, які визначають особливості здійснення права на справедливу винагороду. По-перше, автор та суб'єкти суміжних прав зберігають надане законом право на справедливу винагороду незалежно від відчуження виключних майнових прав на твір, виконання, фонограму чи відеограму [3, ч. 3 ст. 12]. Таким чином, це право може бути реалізовано автономно від інших майнових авторських чи суміжних прав, в тому числі у випадках, коли виключні майнові права передані і належать третім особам. По-друге, це право може здійснюватися спільно декількома особами, які ним володіють. Така ситуація виникає у відносинах співавторства, а також у випадку спадкування цього права. При цьому справедлива винагорода між співавторами розподіляється рівними частками, якщо інше не встановлено договором між ними [3, ч. 5 ст. 13]. Так само ділять між собою справедливу винагороду спадкоємці за законом, які володіють успадкованим правом спільно [3, ч. 2 ст. 32]. Інший розподіл винагороди може бути передбачено договором між ними. По-третє, порядок визначення та сплати справедливої винагороди регулюється не договором з правоволодільцем, а законодавчими положеннями, зокрема ч. 2 ст. 30 Закону України «Про авторське право і суміжні права» (щодо права слідування), ч. 3 ст. 38 Закону України «Про авторське право і суміжні права» (щодо вільного використання записів виконання), ч. 3 ст. 39 Закону України «Про авторське право і суміжні права» (щодо вільного використання фонограми), ст. 23 Закону України «Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав» (щодо репрографічного відтворення творів; приватного копіювання творів, виконань, зафіксованих у фонограмах, відеограмах, а також аудіовізуальних творів).

Слід зауважити, що розміри справедливої винагороди та механізми її нарахування можуть відрізнятися в залежності від підстави виплати. При цьому проблематика пошуку об'єктивних критеріїв для її розрахунку викликає дискусію у професійному середовищі та критику запропонованих законодавством підходів [21]. Зокрема, відзначалось, що однією з головних проблем українського законодавства та юридичної практики у сфері приватного копіювання є відсутність визначеності щодо критеріїв, які мають братися до уваги під час визначення винагороди [14, с. 71]. Важливим чинником, що впливає на пошук подібних критеріїв, є розуміння природи права на справедливу винагороду. Щодо цього питання нерідко звертаються до положень Директиви Європейського парламенту і Ради 2001/29/ЄС від 22 травня 2001 р. про гармонізацію окремих аспектів авторського права і суміжних прав в інформаційному суспільстві [16], в преамбулі якої визначається право на справедливу компенсацію, яку повинні отримувати правоволодільці у випадках застосування винятків або обмежень їхніх прав (п. 35). Як зазначено в цій Директиві, справедлива компенсація має належним чином компенсувати використання охоронюваних творів або інших об'єктів, а при визначенні її форми і можливого рівня необхідно оцінювати ймовірну шкоду, завдану правоволодільцям у результаті відповідної дії.

Дослідники зауважують, що на території ЄС на тлумачення права на справедливую винагороду вплинуло рішення Суду ЄС С-467/08 у справі «Padawan vs SGAE» [22], яким сутність «справедливої компенсації» визначено як відшкодування шкоди, завданої автору запровадженням обмеження, а тому її розрахунок має ґрунтуватися на критерії шкоди. Остання підлягає справедливій компенсації, виникає від використання не одного примірника, а від багатьох дій фізичних осіб, які сукупно становлять відповідну «шкоду», завдану праволодільцям [14, с. 69]. Тому під час дискусії щодо реформування системи компенсаційних платежів в умовах нових бізнес-моделей ринку мистецтва і культури європейські фахівці наполягають на необхідності вивчати реальний масштаб копіювання творів при дозволеному особистому користуванні та коригувати структуру і розмір плати, враховуючи шкоду, фактично понесену авторами через відтворення їхніх творів [23].

Отже в країнах ЄС відповідне право розуміється як таке, що має компенсаційний характер, адже спрямоване забезпечити відшкодування шкоди, спричиненої обмеженням виключних прав. Подібна логіка зрозуміла, проте важко увести успішне практичне втілення такого підходу у правовій системі України. По-перше, вітчизняна доктрина цивільного права розуміє шкоду як наслідок протиправної поведінки, а в даному випадку йдеться про чітко визначене правомірне використання об'єкту на підставі дозволяючої норми закону. По-друге, розуміння справедливої винагороди як компенсації за шкоду лише ускладнить її розрахунок, адже одним з проблемних питань судової практики є питання доведення розміру шкоди, заповіданої праволодільцю. Тому видається, що такий підхід не є доцільним для законодавства України, а сутність справедливої винагороди все ж таки має розглядатися як встановлення адекватного економічного еквівалента, що належить автору за використання результатів його інтелектуальної праці. Тому стосовно компенсаційного характеру, який часто вказується як притаманний справедливій винагороді [9, с. 167; 21], погоджуємося з твердженням, що остання компенсує час, талант, енергію та майстерність автора [15]. Саме тому вихідними орієнтирами для встановлення справедливої винагороди, на нашу думку, мають стати цінність відповідного творчого продукту на певному етапі соціального, культурного, технологічного розвитку суспільства, а також поширеність дозволеного способу його вільного використання. Проте пошук справедливого і оптимального рішення для кожної окремої підстави одержання справедливої винагороди має бути предметом окремих досліджень.

Висновки. Нормативні акти в сфері авторського права і суміжних прав національного, регіонального і міжнародного рівня регулюють справедливу винагороду (компенсацію) як спеціальний вид винагороди, що відмінна від винагороди за договором і сплачується праволодільцю у визначених законом випадках. Право на одержання справедливої винагороди має недоговірну природу, надається володільцю виключних майнових прав, але не нале-

жить до категорії виключних прав, адже в нього відсутня ключова ознака виключного права – дозволяти чи забороняти використання. Обов'язок виплати справедливої винагороди встановлюється для тих сфер використання, в яких праволодільцю неможливо або важко проконтролювати обсяги використання. Якщо праволодільць позбавлений можливості встановити і отримати винагороду в договірному порядку, гарантії дотримання його майнових інтересів встановлюються і забезпечуються законодавчим шляхом.

Право на справедливу винагороду є обмежено оборотоздатним. Воно виникає у первинного суб'єкта майнових прав – автора, виконавця, виробника фонограм, виробника відеограми; зберігається незалежно від відчуження інших майнових прав; переходить до спадкоємців, але не може бути передане (відчужене) за договором.

Специфіка здійснення права на справедливу винагороду полягає у наступному: воно може існувати і бути реалізованим автономно від інших майнових авторських чи суміжних прав; воно може здійснюватись спільно декількома особами, які ним володіють, зокрема співавторами або спадкоємцями; порядок розрахунку та сплати справедливої винагороди регулюється не договором з праволодільцем, а нормативними положеннями.

Вважаємо, що введення до законодавства України права на справедливу винагороду за прокат запису твору є не виправданим. Сплачувана в такому випадку винагорода є результатом реалізації виключного права дозволяти або забороняти використання твору і має договірну природу, що суперечить характеристичі і призначенню «справедливої винагороди».

Застосування терміну «справедлива винагорода» у ст. 36 закону України «Про авторське право і суміжні права» стосовно службових об'єктів суміжних прав є, на нашу думку, помилковим і не відповідає загальному рисам цієї категорії. В цьому випадку винагорода встановлюється договором між суб'єктом суміжних прав та роботодавцем.

Уточненого регулювання потребує питання щодо можливості спадкування права на справедливу винагороду за заповітом. До цього моменту пропонуємо застосовувати аналогію закону і виходити з того, що у разі спадкування майнових авторських чи суміжних прав за заповітом право на справедливу винагороду спадкується разом з цими правами, а окремого їх спадкування за законом не відбуватиметься.

При вирішенні проблематики об'єктивних критеріїв розрахунку справедливої винагороди видається неприйнятним застосування підходу визначення і відшкодування шкоди, спричиненої праволодільцям внаслідок законодавчих обмежень виключних прав. Вважаємо, що сутність справедливої винагороди передбачає встановлення адекватного економічного еквівалента, що належить суб'єкту за використання результатів його інтелектуальної діяльності з урахуванням їх цінності на певному етапі соціального, культурного, технологічного розвитку суспільства, а також поширеності дозволених способів їх вільного використання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Басай О.В. Справедливість як фундаментальна категорія цивільного права України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 4 (109). С. 87–98.
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 02.08.2024).
3. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01 грудня 2022 р. № 2811-IX / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#n855> (дата звернення: 02.08.2024).
4. Міжнародна конвенція про охорону інтересів виконавців, виробників фонограм і організацій мовлення : вчинено в Римі 26 жовтня 1961 року. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_763#Text (дата звернення: 02.08.2024).
5. Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про виконання і фонограми : прийнятий Дипломатичною конференцією 20 грудня 1996 року. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_769#Text (дата звернення: 02.08.2024).
6. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності : міжнародний документ від 15 квітня 1994 року. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_018#Text (дата звернення: 02.08.2024).
7. Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право : прийнятий Дипломатичною конференцією 20 грудня 1996 року. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_770#Text (дата звернення: 02.08.2024).

8. Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав : Закон України від 15 травня 2018 р. № 2415-VIII. / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2415-19#Text> (дата звернення: 02.08.2024).
9. Капіца Ю.М., Ступак С.К., Жувака О.В. Авторське право і суміжні права в Європі. Київ: Логос, 2012. 696 с.
10. Бутнік-Сіверський С.О. Право на справедливий винагороду автора та його законодавче регулювання. *Правове регулювання цифрової економіки та штучного інтелекту: національний та міжнародний виміри* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 16 листопада 2023 р., Київ, 2023. С. 95–100. URL: <https://dspace.nuft.edu.ua/items/3dfe4842-2653-467b-b254-fd52f25928cc> (дата звернення: 02.08.2024).
11. Штефан О. Право слідування в Україні та інших країнах світу. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2009. № 5. С. 3–14.
12. Андрощук Г. «Справа Сальвадора Далі» і право слідування: роз'яснення директиви ЄС. *Юридична газета online*. 2015. 2 травня. № 19-20 (465–466). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/zahist-intelektualnoyi-vlasnosti-avtorske-pravo/sprava-salvadora-dali-i-pravo-sliduvannya-rozjasnennya-direktivi-es.html> (дата звернення: 02.08.2024).
13. Верейці О. Авторські повноваження з невизначеною правовою природою. *Право інтелектуальної власності*. 2017. № 1 (91). С. 174–182. URL: <http://yurradnik.com.ua/wp-content/uploads/2017/03/Vereytsi.pdf> (дата звернення: 02.08.2024).
14. Майданик Л. Право на винагороду за приватне копіювання в авторському праві України: перспективи розвитку з урахуванням ACQUIS ЄС. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2023. № 126(2). С. 67–73. <https://doi.org/10.17721/1728-2195/2023/2.126-8>.
15. Спесивцева О. Копірайт VS доступ до культури: як знайти баланс та не загубити культуру. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/kopirayt-vs-dostup-do-kultury/> (дата звернення: 02.08.2024).
16. Про гармонізацію окремих аспектів авторського права і суміжних прав в інформаційному суспільстві : Директива Європейського Парламенту і Ради 2001/29/ЄС від 22 травня 2001 року. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005-01#Text (дата звернення: 02.08.2024).
17. Судова практика Суду Європейського Союзу у сфері інтелектуальної власності. Київ, 2016. 220 с.
18. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів : Паризький Акт від 24 липня 1971 року, змінений 2 жовтня 1979 року. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051#Text (дата звернення: 02.08.2024).
19. Про право слідування на користь автора оригінального твору мистецтва : Директива Європейського Парламенту і Ради 2001/84/ЄС від 27 вересня 2001 року. *База даних «Законодавство України»*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_004-01#Text (дата звернення: 02.08.2024).
20. Рішення Суду ЄС у справі 518/08 (Fundacio Gala-Salvador Dali i VEGAP проти ADAGP) від 15 квітня 2010 року. *IP офіс* : веб-сайт. URL: <https://nipo.gov.ua/praktyka-sudu-ies/> (дата звернення: 02.08.2024).
21. Терземан Д.В. Проблеми зборів за приватне копіювання та репрографію. *Юридичний інтернет ресурс «Протокол»*. URL: https://protocol.ua/ua/vartist_tehniki_zrostaie_protecte_krizna_abo_podatki_tut_ne_do_chogo/ (дата звернення: 02.08.2024).
22. Рішення Суду ЄС у справі C-467-08 (Padawan SL проти Sociedad General de Autores y Editores de España (SGAE)) від 21 жовтня 2010 року. *InfoCuria Case law* : веб-сайт. URL: <https://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-467/08> (дата звернення: 02.08.2024).
23. Андрощук Г. Польща: плата за репрографію під питанням. *Юридична газета online*. 2021. 8 вересня. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/polshcha-plata-za-reprografiyu-pid-pitanniam.html>